

HET ZWART-WITDENKEN VOORBIJ

P.C. Emmer

Het zwart-witdenken voorbij

Een bijdrage aan de discussie over
kolonialisme, slavernij en migratie

voorafgegaan door de tekst van de Johan de Wittlezing, door de
auteur in Dordrecht uitgesproken op 26 oktober 2017

Nieuw Amsterdam *Uitgevers*

Eerste druk januari 2018

© 2017, 2018 P.C. Emmer

Alle rechten voorbehouden

Redactionele adviezen Arjan Post, Melinda van Kessel,

Marian van Eekelen en Pieter de Bruijn Kops

Omslagontwerp Bureau Beck

NUR 680; 686

ISBN 978 90 468 2268 5

Inhoud

TEKST JOHAN DE WITTEZING 2017

De nieuwe beeldenstorm – Waarom het verleden een
vreemd land is 7

HET ZWART-WITDENKEN VOORBIJ – EEN BIJDRAGE AAN DE
DISCUSSIE OVER KOLONIALISME, SLAVERNIJ EN MIGRATIE

- 1 Inleiding 17
 - 2 Het kolonialisme en de dekolonisatie 31
 - 3 Slavenhandel en slavernij 57
 - 4 Migratie 94
 - 5 Conclusie – Geschiedenis als excuus 122
- Verantwoording 149

De nieuwe beeldenstorm

Waarom het verleden een vreemd land is*

Dames en heren,

Er raast een nieuwe beeldenstorm door ons land. Tal van standbeelden en straatnamen blijken een eerbetoon aan foute, witte mannen te zijn zoals Jan Pieterszoon Coen in Hoorn, Petrus Stuyvesant en Generaal Van Heutz in Amsterdam en meer recentelijk Michiel de Ruyter in Vlissingen en Witte de With in Rotterdam. Beide laatsten werden tot voor kort nog als dappere Nederlandse zeehelden gevierd.

De huidige beeldenstorm heeft overigens een aantal voorlopers gehad. De bekendste is natuurlijk de Beeldenstorm uit de zestiende eeuw, waarbij vele beelden en muurschilderingen in de kerken zijn vernietigd of eruit zijn verwijderd. Maar ook in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw tijdens de laatste decennia van de Zuid-Afrikaanse apartheidspolitiek werd er door antiapartheidsactivisten op gewezen dat veel Nederlandse steden een rond 1900 gebouwde Zuid-Afrikaanse buurt hebben, waarvan de straten en pleinen vrijwel zonder uitzondering zijn vernoemd naar voorstanders van een raciaal verdeeld Zuid-Afrika. Vandaar dat in Amsterdam het Preto-

* De uitgever heeft gemeend de lezer een dienst te bewijzen door in deze uitgave de hier afgedrukte, integrale tekst van de Johan de Wittlezing op te nemen, door P.C. Emmer in Dordrecht uitgesproken op 26 oktober 2017. Hij is zich ervan bewust dat een aantal passages daarin overlappen met passages in de eigenlijke tekst van het boek en heeft ervoor gekozen deze doublures evenwel ongemoeid te laten, in de overtuiging dat de integriteit van de twee afzonderlijke teksten intact verdiende te blijven.

riusplein, genoemd naar de stichter van de boerenrepubliek Transvaal, werd omgedoopt tot Steve Bikoplein, een vermoorde zwarte antiapartheidsstrijder. Iets recenter is de roep om de grafstenen met runentekens te verwijderen van NSB'ers, die tijdens de Bezetting overleden en begraven zijn. En vandaag de dag moet de Gouden Koets het ontgelden, want op een deurpaneel zijn gekleurde mensen afgebeeld in een onderdanige positie. Dat lijkt verdacht veel op een verheerlijking van de slavernij en met zo'n koets kan een modern staatshoofd, dat koning wil zijn van alle Nederlanders, toch niet rondrijden? Dat zelfde geldt voor Zwarte Piet: die zwarte knecht lijkt toch verdacht veel op een slaaf?

U wist het nog niet, maar ik neem aan dat vroeger of later ook de naamgever van deze lezing, de beroemde Dordtse staatsman Johan de Witt, gevaar loopt zijn twee standbeelden en zijn nog talrijkere straatnamen kwijt te raken. Het was immers Johan de Witt in zijn functie van raadpensionaris, die zijn handtekening heeft gezet onder het vredesverdrag van Breda in 1667, dat een einde maakte aan de tweede Engels-Nederlandse oorlog. Tot nu toe werd hij juist geprezen om die vrede, want daarbij trok Nederland duidelijk aan het langste eind. En daar zit nu precies de angel. Want in Breda deed de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden afstand van de armlastige kolonie Nieuw-Nederland in Noord-Amerika en behield het Suriname, waar waarschijnlijk veel meer te verdienen viel. En Suriname was een kolonie, die alleen met slaven kon worden geëxploiteerd. Dat wist Johan de Witt en dus heeft hij de Nederlandse slavenhandel en de plantage-slavernij willens en wetens bevorderd.

Vanavond wil ik met U nagaan of deze beschuldiging aan het adres van Johan de Witt terecht is. Heeft deze beroemde raadpensionaris inderdaad de slavenhandel en de slavernij bevorderd en zo ja, is hem dat kwalijk te nemen? Die laatste vraag lijkt overigens eerder afkomstig van een dominee of pastoor dan van een geschiedkundige. Maar het zal U niet ontgaan zijn, dat we tegenwoordig graag veel schuld en boete in ons verleden stoppen, zeker als het gaat om de contacten met de overzeese wereld.

Johan de Witt heeft nooit laten merken dat hij bezwaar had tegen

slavernij in verre landen. Maar dat was niet zijn enige makke. Hij maakte evenmin bezwaar tegen kinderarbeid, antisemitisme, roken, de onderdanige positie van de vrouw, de grote ongelijkheid in inkomens en vermogens, de ondemocratische bestuursvormen in het Nederland van die tijd, de hoge kindersterfte, lijfstraffen, en zo zou ik nog wel een tijdje kunnen doorgaan. In andere woorden: Johan de Witt leefde in een vreemd land met heel andere opvattingen over goed en kwaad dan wij er nu op nahouden in het hedendaagse Nederland.

Waarom zou Johan de Witt anders over deze zaken moeten denken dan de andere bewoners van de wereld in de zeventiende eeuw? Pas na het midden van de achttiende eeuw en alleen in West-Europa en Noord-Amerika – een enkele uitzondering daargelaten – kwam er kritiek op de slavenhandel en slavernij, zij het nog heel aarzelend. We moeten dus niet vragen waarom Johan de Witt anders dacht over goed en kwaad dan wij op dit ogenblik, maar we moeten vragen waarom bijna *iedereen* anders dacht over slavenhandel en slavernij dan wij nu normaal vinden.

Dat neemt niet weg dat het gemak waarmee de Europeanen zich overzee op de slavenhandel hebben gestort en de slavernij hebben geaccepteerd en gebruikt naar hedendaagse begrippen vreemd aan doet, juist omdat de Europeanen die instituties thuis voor hun eigen soort níét langer gebruikten. De unieke afwezigheid van slavenhandel en slavernij in Europa werd toen gezien als een teken van vooruitgang en beschaving. Blijkbaar waren de Europeanen er diep van doordrongen dat de Afrikanen, Indianen en Aziaten nog niet toe waren aan een vrije arbeidsmarkt. Als het overzee om arbeid ging kon je je als Nederlander, Fransman, Portugees, Spanjaard en Engelsman maar het beste aanpassen aan daar bestaande gebruiken en gewoontes. Het was onmogelijk om overal dezelfde maatstaven aan te leggen als thuis.

Laat ik toch nog een poging doen om die dubbele houding te verklaren waarmee de Europeanen aankeken tegen de slavernij. Let wel, ik wil proberen te verklaren hoe het kwam dat de Europeanen er enerzijds trots op waren thuis geen slavernij meer te kennen, terwijl ze anderzijds de slavenhandel en de slavernij overzee hebben omarmd.

Voor alle duidelijkheid zeg ik er nog maar eens bij: verklaren is iets anders dan goedpraten!

In de eerste plaats is het niet erg zinvol om de vrije arbeidsmarkt zoals we die vandaag in Nederland kennen tegenover de overzeese slavernij van de zeventiende en achttiende eeuw te plaatsen. Dat is appels en peren vergelijken. Het is juist dat de grootschalige plantageslavernij in de Nieuwe Wereld uniek was, maar een aantal elementen ervan kwamen toen ook nog in Europa voor. Zo was overal in Europa dwangarbeid van straf- en krijgsgevangenen heel gewoon en in de tijd van de slavenhandel en slavernij dwongen in Engeland en Nederland de besturen van weeshuizen een deel van de aan hun zorgen toevertrouwde jongens en meisjes om dienst te nemen bij een baas zonder dat de betrokkenen enige keuze hadden. Een bekende afnemer van weesjongens in ons land was de Verenigde Oost-Indische Compagnie (voc), die deze jongens op al haar schepen inzette als kindmatrozen, ondanks het feit dat ze volgens onze huidige maatstaven nog leerplichtig waren.

En er waren in Europa nog wel meer vormen van gedwongen arbeid, waardoor de slavernij overzee minder exotisch leek dan we gewoonlijk aannemen. Ik noem een paar voorbeelden.

1. In Engeland en Schotland kon de werkgever de politie inschakelen om een werknemer terug te halen als deze vóór het einde van zijn arbeidscontract was weggelopen.
2. In Schotland werden bij verkoop van een mijn de mijnwerkers mee verkocht en net als bij de verkoop van plantages en de daarbij behorende slaven, werd er dan precies berekend hoeveel werk iedere mijnwerker nog kon leveren gelet op zijn leeftijd en gezondheid. De eerste emancipatiewet in Engeland uit 1775 had dan ook niet ten doel de slaven in de koloniën te bevrijden, maar de mijnwerkers in Schotland.
3. Weeskinderen in Engeland hadden evenmin als in ons land de keuze waar ze te werk werden gesteld, hele bootladingen werden naar Noord-Amerika gestuurd. En wat te denken van de wetten

tegen ‘vagebonden’, waarvoor in Engeland gemakshalve iedereen werd aangezien, die weigerde te werken voor een redelijk loon. In Schotland kon iedere mijnheer een vagebond ontvoeren en gedwongen in zijn mijn aan het werk zetten. Ledigheid was immers des duivels oorkussen.

4. Er werd ook dwang toegepast bij de kolonisatie overzee. Als je geen geld had om de dure overtocht te betalen, wilde een werkgever in de kolonie dat wel voorschieten op voorwaarde dat je vijf of zeven jaar voor hem ging werken tegen alleen kost en inwoning. Weglopen werd bestraft. Soms schoot de kapitein de passageprijs voor en dat gaf hem het recht deze passagiers bij aankomst te verkopen aan de hoogste bidder.
5. In Silezië, zoals in heel Oost-Europa, bestond nog lijfeigenschap. Het linnen uit Silezië, dat de slaven in West-Indië eenmaal per jaar ontvingen om er kleding van te maken, was vervaardigd door textielarbeiders, die nauwelijks meer vrijheid hadden dan die slaven.

Al deze voorbeelden geven aan dat er vóór 1800 in Europa weliswaar geen levenslange slavernij meer bestond, maar wel dwangarbeid. Ik wil de snelle acceptatie van de slavernij overzee door de Europeanen niet wegpoetsen, maar juist zij die met de slaven in de overzeese gebieden in contact kwamen zoals zeelieden, soldaten en kolonisten, wisten wat het was om je vrijheid gedwongen in te leveren in ruil voor werk, waar je jaren aan vast zat.

Waarom hadden de Europeanen al die arbeid overzee eigenlijk nodig? Het lijkt te bizar voor woorden, maar voor wat suiker, tabak en koffie en later katoen hebben de Europeanen grote risico's genomen, miljoenen mensen tegen hun zin naar een ander continent gebracht en daarbij zowel onder hun eigen mensen als onder de slaven een extreem hoge sterfte getolereerd. En dat allemaal met als resultaat dat in Europa de consumenten van suiker en tabak tegen relatief lage kosten tandbederf en longkanker opliepen.

Nu denkt U natuurlijk: in de ogen van de Europeanen waren toen de levens van Afrikanen toch niet veel waard en daarom dwongen de Europeanen hen om die luxe producten te maken. Maar ook uit Azië haalden de Europeanen alleen maar luxeproducten en ook daar waren de kosten aan mensenlevens bijzonder hoog, dit keer onder de Europeanen. Veertig procent van de rond één miljoen Europese soldaten en zeelieden, die alleen al de Nederlandse Verenigde Oost-Indische Compagnie naar Azië vervoerde, is niet levend teruggekomen. Dus de koffie met suiker, die in de zeventiende en achttiende eeuw in goeude families in mooi Chinees porselein werd geschonken, werd zowel met zwarte als met witte mensenlevens betaald en laat zien dat de waarde van *alle* mensenlevens in vroeger tijd veel lager was dan tegenwoordig ongeacht de huidskleur.

Dat we in Europa rijk zouden zijn geworden door de handel in slaven en de import van wat koffie en suiker is een mythe, die al vele decennia geleden is doorgeprikt. Ik wil zelfs de these dat slavenhandel en slavernij Europa rijk zouden hebben gemaakt omdraaien. Laten we eens aannemen dat de Afrikanen geen slavernij kenden of dat ze hun slaven niet aan de Europeanen hadden willen verkopen en dat Europa de Nieuwe Wereld geheel met zijn eigen onderdanen zou hebben bevolkt. Dan waren er tussen 1500 en 1800 geen drie maar veertien miljoen Europeanen permanent naar de Nieuwe Wereld geëmigreerd, van wie de helft afkomstig zou zijn geweest van de Britse eilanden. In dat geval zouden de lonen in Engeland en Schotland sterk gestegen zijn en daarmee de druk om een deel van de productie te mechaniseren. Door geen Europeanen maar Afrikanen naar de Nieuwe Wereld te halen, heeft Europa en met name Groot-Brittannië de Industriële Revolutie vertraagd en daarmee zichzelf schade berokkend.

Laten we terugkeren naar Johan de Witt en de vrede van Breda. De keuze van De Witt om bij de vrede van Breda Suriname te behouden in plaats van Nieuw Nederland heeft er inderdaad toe bijgedragen dat de Nederlandse slavenhandel explosief toenam: van nog geen 500 slaven per jaar tot 5000 per jaar. Gelet op deze gegevens kunnen we Johan de Witt aan de schandpaal nagelen. Hij mag dan een knap wiskundige en een beroemd staatsman zijn geweest, maar door zijn politieke keuze is

de Nederlandse slavenhandel toegenomen als nooit tevoren. Is hem dat te verwijten?

Mijn antwoord is een hartgrondig nee. Johan de Witt kon geen kennis hebben van onze moderne opvatting dat alle mensen gelijk zijn. Dat betekende dat hij net als zijn tijdgenoten van mening was dat lijfeigenschap en slavernij buiten West-Europa een normaal verschijnsel waren, dat vrouwen voor een groot aantal beroepen niet in aanmerking konden komen, dat kinderen al op zeer jonge leeftijd moesten werken, dat Joden en rooms-katholieken geen openbare functies mochten bekleden. Je kunt Johan de Witt nu eenmaal niet kwalijk nemen dat hij niet op de hoogte was van onze huidige normen en waarden. Je zou hem net zo goed kunnen verwijten dat hij zijn contacten met buitenlandse regeerders per brief onderhield en niet per telefoon of e-mail. Wilt u excuses aanbieden? Dan kunt u de rest van uw leven beter vrij nemen, want er is volgens onze huidige opvattingen in het verleden zoveel verkeerd gegaan, dat je dag en nacht bezig zou zijn om je daarvoor te verontschuldigen.

Ik hoop dan ook dat de huidige beeldenstorm weer gaat liggen. Het verleden heeft nu eenmaal andere maatstaven en die moeten we ook gebruiken om dat verleden te beoordelen. Een Engelse auteur heeft dat heel aardig onder woorden gebracht: 'The past is a foreign country, they do things differently there.'

Het zwart-wit denken voorbij

*Een bijdrage aan de discussie over
kolonialisme, slavernij en migratie*

I

Inleiding

Wie dezer dagen de krant openslaat, kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de geschiedenis van Nederland in het verdomhoekje zit. Ons land blijkt vol te staan met standbeelden van foute historische figuren. Ook de Nederlandse folklore rond Sinterklaas verbinden sommigen graag met de geschiedenis van slavenhandel en slavernij. Bovendien zijn er maar weinig straatnaambordjes van historische personen of gebeurtenissen die volgens onze huidige morele maatstaven terecht zijn aangebracht.

De hele geschiedenis is verdacht – niet alleen de Gouden Eeuw, maar ook het recente verleden. In de praatprogramma's op de tv, in de dag- en weekbladen en in de programma's van de politieke partijen blijkt grote onenigheid te bestaan over de waardering van de naoorlogse arbeidsmigratie, de integratie van nieuwkomers en de opvang van vluchtelingen.

Met feiten en cijfers hebben deze debatten weinig van doen, wel met emoties. Zelfs de Gouden Koets moet het ontgelden, want op het linkerdeurpaneel zijn gekleurde mensen afgebeeld in een onderdanige positie. Dat lijkt volgens de toenmalige Kamerleden Harry van Bommel en Mariko Peters op een verheerlijking van de vroegere slavernij en het kolonialisme. In een dergelijk rijtuig kan een koning van alle Nederlanders toch niet rondrijden? Die koets of in ieder geval dat paneel hoort in het museum, voorzien van een afkeurende tekst. Opvallend is echter dat niemand valt over het rechterpaneel met daarop een onderdanige weduwe en twee wezen, die afhankelijk lijken te zijn van de goedertierenheid van de Nederlandse maagd. Die onderdanig-

heid is evenmin van deze tijd, althans sinds de invoering van de Weduwen- en Wezenwet. Ook maar overschilderen dus?

De huidige beeldenstorm heeft niet alleen een zestiende-eeuwse, maar ook een twintigste-eeuwse voorloper. Al in de jaren zestig van de vorige eeuw werd er strijd gevoerd tegen alles wat aan het koloniale verleden van Nederland herinnerde. Vooral de monumenten en plaquettes ter nagedachtenis van de pacificator van Atjeh, generaal J.B. van Heutsz, waren *gefundenes Fressen* voor de beeldenstormers. Dat Van Heutsz als gouverneur-generaal van Nederlands-Indië het desoanderswijs heeft ingevoerd en getracht heeft de welvaart van zijn koloniale onderdanen te verbeteren, paste niet in dat beeld. Van Heutsz had het Nederlandse koloniale gezag opgedrongen aan een bevolking die daar niet van gediend was. Daarbij was hij letterlijk over lijken gegaan, ook over die van vrouwen en kinderen. Daarom plaatsten twee provo's, onder wie een latere minister van Defensie (!), Relus ter Beek, in 1965 de volgende tekst bij het gedenkteken in de geboortestad van Van Heutsz, Coevorden: 'Ontslapen onder het hakenkruis; gesneuveld bij het uitmoorden van het 39ste Atjeese dorp; bij het verkrachten van de 79ste Atjeese vrouw om het geschokte vertrouwen van het Nederl. Indische bestuur opnieuw te funderen.'

De rechter keurde deze actie af en veroordeelde de twee provo's tot een geldboete van vijftig gulden ieder. Ook in Amsterdam moest het Van Heutsz-monument het ontgelden; er is zelfs twee keer getracht het op te blazen. En daar bleef het niet bij, want in de volgende jaren stond het optreden van Colijn tijdens de Lombok-expeditie in de schijnwerpers. Hetzelfde gebeurde met de excessen dan wel het structurele geweld begaan en toegepast door het Nederlandse expeditieleger in Nederlands-Indië tussen 1945 en 1949, en met de slavenhandel en slavernij in Suriname en de Antillen.

Al die kwesties worden dezer dagen langs een strakke morele maatstaf gelegd, waarbij er maar twee smaken lijken te zijn: 'goed' en 'fout'. Hoewel bijna al deze gevallen bovendien niet van gisteren zijn maar al een langere geschiedenis kennen, worden onze huidige morele opvattingen zonder de minste aarzeling steeds op het verleden geprojecteerd. Daarbij wordt vergeten, of zelfs doelbewust verdrongen, dat

volgens die vroegere morele opvattingen de gewraakte gebeurtenissen en prestaties juist een grote bron van vreugde en van vaderlandse trots konden zijn. We kunnen ons eenvoudigweg niet voorstellen dat Jan Pieterszoon Coen opereerde in een tijd waarin de superioriteit van de westerse beschaving in ons land vanzelf sprak.

Dat is ook van toepassing op de kritiek op het standbeeld van Petrus Stuyvesant, die een ‘racist, antisemiet en lafaard’ zou zijn geweest. Door dat beeld te verwijderen, zouden we nooit geconfronteerd worden met het feit dat volgens onze huidige opvattingen bijna *iedereen* in het Nederland van de zeventiende eeuw racist en antisemiet was. Stuyvesant heeft zijn kolonie zonder slag of stoot overgegeven, omdat hij weinig soldaten tot zijn beschikking had en niet kon vertrouwen op de loyaliteit van de vele buitenlanders onder de kolonisten. Dat zouden we dan allemaal vergeten.

Onze onwil om het verleden te begrijpen – en dat is heel wat anders dan goedpraten – heeft ook praktische consequenties. Zo heeft Nederland uit schaamte over zijn koloniaal verleden een onbegrijpelijk ingewikkelde constructie bedacht om zijn voormalige koloniën in het Caribisch gebied een gelijkwaardige positie te geven binnen het koninkrijk. Nederland weigerde het voorbeeld van Engeland en Frankrijk te volgen, die hun koloniën in deze regio óf dekoloniseerden óf tot deel van het moederland maakten.

De orkaan Irma die in september 2017 het Nederlandse deel van Sint Maarten verwoestte, heeft de zwakke plekken binnen het koninkrijk weer eens duidelijk aan het licht gebracht. Voor de camera van het journaal werd de bewoners van Sint Maarten gevraagd naar hun mening over de inzamelingsactie die de volgende dag in Nederland zou worden gehouden. De geïnterviewden waren zonder uitzondering van mening dat een dergelijke actie weliswaar een goede zaak was, maar alleen indien de ingezamelde gelden niet via de onbekwame en corrupte eilandregering onder de getroffen en zou worden verdeeld. Dan zou – zoals vaker blijkt – het meeste geld in de zakken van de corrupte bestuurders terechtkomen. In arren moede stelde een van de ondervraagden voor dat de koning zelf of de Nederlandse minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties toezicht op de verdeling van de ingeza-

melde gelden moest houden. Een duidelijker bewijs voor het failliet van het Nederlandse dekolonisatiemodel in de West bestaat niet.

Deze roep om meer kolonialisme en een beter bestuur laat zien dat de geschiedenis een veranderlijk proces is, net als de morele weging ervan. Dat lijken veel Nederlanders vandaag de dag niet te beseffen en daarom kunnen ze zich niet meer verplaatsen in de morele dilemma's van vroegere generaties. Daar zijn talloze voorbeelden van te geven, maar ik beperk me hier tot drie onderwerpen die de gemoederen nog steeds bezighouden. : kolonialisme, slavernij en migratie.

Toen het kolonialisme nog bestond, werd het meestal positief beoordeeld, zowel door de kolonisator als de gekoloniseerde. De Europese verovering van grote delen van Noord- en Zuid-Amerika, Azië en Afrika kon die continenten eindelijk de vooruitgang brengen waarop gehoopt werd. De kolonisator bracht schoon drinkwater, wegen, spoorwegen, telegraaf en telefoon, westerse rechtspraak, maakte een einde aan onderlinge oorlogen en plundertochten, beschermde minderheden, organiseerde modern onderwijs en gezondheidszorg, verbeterde de voedsellandbouw, stimuleerde de productie van exportgewassen en investeerde in de beginnende industrialisatie.

Deze positieve verworvenheden van het kolonialisme werden in de loop der tijd echter overschaduwde door de negatieve gevolgen. Het kolonialisme bracht ongelijkheid en discriminatie, exploiteerde en exporteerde grondstoffen zonder daar een behoorlijke vergoeding tegenover te stellen, liet Aziaten en Afrikanen in oorlogen vechten die Europese belangen dienden, verjoeg grote groepen gekoloniseerden van hun land, en buiten indianen, Afrikanen en Aziaten uit in de mijnen en de exportlandbouw. Bovendien bracht de koloniale modernisering de koloniën nog lang niet op het niveau van de moederlanden. Door deze kritiek werd het kolonialisme van binnenuit uitgehold, terwijl er ook steeds meer tegenstand ontstond in de koloniën zelf. Die combinatie bleek zeer effectief te zijn, want na afloop van de Tweede Wereldoorlog werd er in niet meer dan dertig jaar vrijwel overal in Azië en Afrika een eind gemaakt aan de al eeuwen bestaande koloniale verhoudingen.